

SAMRA HRNJICA
Univerzitet u Bihaću
Pedagoški fakultet
Ulica Luke Marjanovića bb, BiH – 77 000 Bihać
samra.hrnjica@pfb.ba
samra.hrnjica@gmail.com

JEZIČKE SPECIFIČNOSTI U ROMANU KNJIGA O UNI FARUKA ŠEHIĆA

U radu se iznose osnovne značajke jezičkoga izričaja u romanu *Knjiga o Uni* s posebnim naglaskom na fonološke i leksičke, dok su morfološke i sintaksičke sporadično pomenute. Slika ikavskošćakavskih govora na području Bihačke krajine oslikava se u piščevom idiolektu, posebno na fonetskom nivou u vidu stabilnog vokalizma, ikavskog refleksa jata u jeziku likova sa različitim odstupanjima, jasno izdiferenciranih fonetsko-fonoloških razlika afrikatskih parova, fonema *h* i *f* i sl. Šehićeva leksika upućuje na Krajinu, a prisutnost turcizama, anglizama, germanizama, romanizama, kao i dijalektizama, povećavaju vrijednost pjesničkoga ostvarenja.

KLJUČNE RIJEČI: *dijalekat, fonologija, idiolekt, ikavskošćakavski, leksika*

1. UVOD

Govorno područje sjeverozapadne Bosne pruža izobilje materijala kojim se potvrđuje autohtonost ovoga područja još od vremena migracionih kretanja. O ikavskim govovima ovoga područja pisano je u člancima i raspravama,¹ a prvu sistematičnu analizu donosi Asim Peco (*Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne I i II*). Peco navodi dva načelna pitanja bez čijeg rješenja niti jedno dublje istraživanje o govovima ovog područja ne bi bilo moguće. Prvo pitanje odnosi se na prostor koji bi trebala obuhvatati Bosanska krajina², a drugo na podjelu ikavskih i ijekavskih govora ovoga dijela Bosne. O akcenatskim obilježjima govora sjeverozapadne Bosne piše Brozović te, ističući pripadnost ikavskom i ijekavskom novoštokavskom dijalektu, navodi odsutnost neprenesenih silaznih akcenata i nepostojanje ograničenja postakcenatskih dužina.³

¹ Up. Peco, Asim, *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne I*, Sarajevo, 2007, 27.

² Peco se, pored enciklopedijskog iščitavanja prostora Bosanske krajine (područje sjeverozapadne Bosne do Vrbasa, a koje od srednje Bosne dijele šume između Jajca i Drvara), opredjeljuje za malu oblast oko srednjeg toka Une: Bihać, Cazin i Krupa (poznatija kao Bihačka krajina) i područje Bosanskog Petrovca, Bosanskog Novog, Bosanske Dubice i Kladaše.

³ Brozović, Dalibor, "Akcenatske značajke govora sjeverozapadne Bosne", Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik II, 1979, 101–118.

Prostor Bihačke krajine je kroz historiju bio na vjetrometini višestoljetnih migracija u čijim su govorima sačuvane osnovne crte staroga zavičaja. S tim u vezi, nailazimo na ikavskošćakavske i ijekavskoštakavske govore sjeverozapadne Bosne. O historijskom (dis)kontinuitetu navedenih govora nema mjesta u ovom radu, budući da je potreban iscrpniji opis,⁴ ali se ovakvo govorno šarenilo odrazilo i u pisanoj riječi stvaralaca sa ovoga područja.

Cilj rada jeste izdvojiti specifične jezičke pojave u romanu *Knjiga o Uni*, a uz to i važne dijalekatske osobine koje ovome književnom djelu daju poseban literarni izričaj. Šehićev idiolekt vrlo je zanimljiv s aspekta lingvističke i stilističke analize, ali bogatstvo rodne govorne riječi, posebno u govoru likova, je ono što ovom tekstu daje poseban "začin". Faruk Šehić rođen je u Bihaću, a književna kritika smatra ga jednim od najdarovitijih pisaca mlađe generacije sa područja bivše Jugoslavije. Sliku živoga govora Bihačke krajine donosi u govoru likova, ali i specifičnoj leksici.

2. JEZIČKE SLOJEVITOSTI U ROMANU

2.1. FONETSKO-FONOLOŠKE

Na cijelom području ikavskošćakavskih govora prisutna je redukcija neakcentiranih vokala. Tu pojavu pronalazimo u imenu *Bugarov'ca*, koja je ime dobila po umrlom suprugu za kojeg se smatra da je bio Bugarin: *Bugarov'ca! (...)* *Nadimak je dobila po svom umrlom mužu koji je navodno bio Bugarin, a onaj neprozirni zelenac nekoliko metara udaljen od njene kuće zvao se prema njenom nadimku.* (Šehić 2011: 49).

Redukciju vokala u finalnoj poziciji bilježimo u govoru lika: *Je l' nadošla?* i u medijalnoj: *Jeste, mutna je k'o oranje.* (Šehić 2011: 56).

Peco ističe brojne primjere redukcije samoglasnika u govorima sjeverozapadne Bosne, a naročito kratkih, što predstavlja vrlo živu pojavu. "Bez ikakve sumnje i to je posljedica ležernijeg izgovora, a što, opet, ima korijene u nekim ekstralingvističkim momentima" (Peco 2007: 167).

Redukcijom vokala najviše je zahvaćeno kratko neakcentirano *i*, dok su ostali vokali znatno stabilniji. Poredeći starije pisane dokumente sa bihačkoga područja, Peco kroz radove Lopašića (Bihać i Bihačka krajina), Ljubića (Rukoviet jugoslavenskih listina) i Račkog (Dopisi) dolazi do zaključka da ovo "i nije tako stara pojava. Pisana riječ ne daje za nju potvrda. Tu je: *učinili, učinite, govorili, opominali, zaklinali, Kostanicom, razumismo* (Lopašić), *primili, činili, držite, tražili, platili, božimlanina* (Rački). (...) Interesantno je da u djelima pisaca ima više potvrda za voklaske redukcije nego u službenim dopisima. (...) Jasno je, isto tako, zašto je upravo vokal *i* bio najviše podložan ovoj pojavi. To je vokal visokog reda sa dosta zatvorenim rezonatorom i kao takav on je vokal dosta nestabilne artikulacije. Svaka pojava u jačini fonacione struje utječe na njegove fonetske karakteristike" (Peco 2007: 167).

⁴ Više o ikavskošćakavskim i ijekavskoštakavskim govorima u: Peco, Asim *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne I*, Sarajevo, 2007, i općenitije u: Lisac, Josip, *Hrvatska dijalektologija I* (Zapadni dijalekt – novoštokavski ikavski), Zagreb, 2003.

Supstitucija vokala *o < a* zabilježena je u riječi *đavo – đava: Nos' te đava!* (Šehić 2011: 124).

Pojavu sekundarnoga *j* koje se najčešće bilježi u intervokalnoj poziciji bilježimo u govorima ovoga područja, a takav primjer nalazimo i u Šehićevoj pisanoj riječi. Ovakvim primjerom pisac donosi govorne posebnosti ovoga kraja, pružajući cjelovitiju sliku o ljudima i vremenu.

Podovi na prvom spratu prisno škripe, a u kratkom hodniku su strme stepenice niz koje se silazi pognute glave zbog stropa, sa strane su uski kajševi prostora na kojima su poredane majkine cipele još iz vremena Lijepe epohe. Ispod njih su stare novine i kutija jednog radijona. (Šehić 2011: 54)

Ima onaj idijot, onaj što je vozio onog fiću po gradu k'o da je iz igrice Super Mario. (Šehić 2011: 90)

Pored pojave suglasnika *j* u intervokalnom položaju koji se umetao najčešće radi uklanjanja hijata (*bijo, radijo, dolazijo, naučijo, podilijo*), a primjere za to nalazimo i u jeziku pisca, pojavu glasa *j* radi uklanjanja hijata imamo i u nekim primjerima u govoru: npr. *donijeti i jono, i jova je ovdje*.

Bilježimo i jedan primjer umetanja foneme *v* u vokalsku skupinu *-ao* u središnjem položaju. U govoru stanovništva na području Bihačke krajine, česta je pojava umetanja labiodentalne foneme *v*, posebno u medijalnoj poziciji u skupinama *-ao* ili *-eo*: *savonice, davo, počevo, otevo...* Umetanje ove foneme u središnjoj poziciji pronalazimo u primjeru *davo*.

Bog vam davooo zdravlja... (Šehić 2011: 176)

Postoje i primjeri ispadanja iste foneme u medijalnoj poziciji.

Uhvatio se svom snagom rukama za lanac k'o da je čo'jek. (Šehić 2011: 20)

Fonema *h* se obično čuva u govoru muslimanskoga stanovništva i čini sastavni dio konsonantizma govora sjeverozapadne Bosne, dok se u govoru katoličkoga stanovništva ovoga područja najčešće gubi ili biva zamijenjena glasovima *v* i *j*. Peco navodi Brozovićevu konstataciju da "svi muslimanski govori ijekavskošćakavskog dijalekta čuvaju fonemu *h*, s tim da je izgovor dočetnog *h* fakultativan" (Peco 2007: 338). Nadalje, Peco navodi i postojanje ove foneme u govoru katoličkog i pravoslavnog stanovništva, ali sa određenim supstitutima (up. Peco 2007).

U medijalnoj poziciji glas *h* se gubi u jeziku autora, tj. takozvano sekundarno *h* koje je rezultat međuglasovnih promjena. "Stariji oblik je bio *lbgvk̆ – lbgvko*. Poslije vokalskih izmjena vezanih za poluglasnike dobiveni su oblici u kojima su došli *g* i *k* u neposredan dodir. Tada su bila moguća dva puta: ili da dođe do jednačenja po zvučnosti i pojave oblika *laka – lako*, otuda i *lak*, što je prihvaćeno za naš književni standard, ili do razjednačavanja po načinu tvorbe, što je davalo *lahka – lahko*, prema njima i *lahak*. U našem govoru uopšteniji su posljednji likovi ovog pridjeva, naravno i priloga" (Peco 2007: 360).

Laki riječni husari podržani kakofonijom sova, kukavica, slavuja. (Šehić 2011: 36)

(...) *čak je i kora bagrema bivala nekako glatka i meka.* (Šehić 2011: 90)

Dno je bilo pješčano i muljevito od istrulog lišća i drveća. (Šehić 2011: 49)

Pojavu foneme *h* koja je fonetski uslovljena u primjerima kao što su *brđa*, *brvati se* i sl. pronalazimo dosljedno očuvanu u svim primjerima u tekstu. Ovakva pojava karakteristična je za govore većine stanovništva Bihačke krajine.

Kroz zid bambusa vidio sam Glavonju kako se mota oko trafostanice gdje se nalazilo zahrđalo bure do vrha ispunjeno žabokrečinom. (Šehić 2011: 47)

Fonema *h* u incijalnoj poziciji dosljedno se čuva i rijetko je zamijenjena glasovima *v*, *j* ili *k*:⁵

Jer pravi ribari hvataju ribe zato što im ne mogu na drugi način pokazati svoje divljenje. (Šehić 2011: 38)

(...) *glava je bistra i hladna.* (Šehić 2011: 23)

Kada si u potrazi za nestalim, onda si i hroničar snova.

Ubijao sam zato što sam želio nadživjeti Haos. (Šehić 2011: 13) (up. *kroničar*, *kaos*)

Bilježimo i pojavu glasa *f* umjesto sekvence *hv* (*fala*, *pofaliti*):

Kada sam konačno, fala svim bozima (...). (Šehić 2011: 164)

Kada su u pitanju šćakavski govori, nailazimo na neujednačenost upotrebe afrikatskih parova. O porijeklu ove pojave u šćakavskim govorima Peco navodi razmatranja A. Belića, P. Ivića, D. Brozovića i J. Vukovića.⁶ "Prema Beliću, izrazito palatalizovani glasovi *č* i *dž* u šćakavskim govorima naslijeđeni su iz starije epohe našega jezika. Njegov daljnji evolutivni razvoj mogao je biti različit, u različitim govorima. U jednim je takvo stanje moglo da se očuva do danas, u drugim je palatalna komponenta mogla da prevlada i da se ti glasovi fonetski izjednače sa glasovima *ć* i *đ*, u trećima pak govorima, takođe šćakavskim, moglo je doći do likvidiranja izrazite palatalnosti i do razvijanja potpune fonetske distinkcije između *č* i *dž* na jednoj i *ć* i *đ* na drugoj strani" (Peco 2007: 259).

Iako pisana riječ nije najreprezentativniji primjer pravilne upotrebe afrikatskih parova, Šehićeva pokazuje postojanje fonetske izdiferenciranosti između afrikata, što je u prirodi tih fonema u našem standardnom jeziku. Ne pronalazimo neujednačenost upotrebe niti u riječima turskoga porijekla, ako uzmemo u obzir utjecaj fonetike ovoga jezika na pojavu svođenja dvaju parova afrikata na jedan: *č – ć*, *dž – đ < ć*, *đ*.

Naprimjer:

džamija (132), *džep* (173), *Džehva* (45), *dženaza* (113), *džemper* (8), *Hodžić* (45);

kao i:

pričati (7), *kovčeg* (9), *četiri* (17), *utočište* (34), *dječak* (45), *čistih* (45);

kao i:

kuće (37), *proljeće* (126);

i:

probuđen (127) i dr.

⁵ Incijalni i medijalni položaj foneme *h* još uvijek ima poprilično stabilnu upotrebu; razlike se odnose na govore muslimanskog, katoličkog i pravoslavnog stanovništva.

⁶ Up. Peco 2007.

2.2. REFLEKS JATA

Asim Peco navodi potvrde u govoru stanovništa Bosanske krajine ističući primjere ikavskog, jekavskog/ijekavskog i ekavskog refleksa jata. Ovako govorno šarenilo odraz je konfesionalne raznolikosti našega područja, međutim, vrlo je jasno da je "ovdje riječ o ikavskošćakavskom govornom tipu Bosanske krajine" (Peco 2007: 180). O jekavskom govornom tipu u ovoj zoni pisali su M. Dešić i D. Petrović.⁷ Potvrdu ikavskog refleksa nalazimo i u jeziku lika. Refleks jata je u osnovi ijekavski, međutim, autor unosi osobine koje su svojstvene govoru njegovoga kraja, tj. govorima sjeverozapadne Bosne.

Vođa njihove familije bio je sijedi did Asim koji je svakog jutra izlazio na dvorište sa cementonom glazurom noseći u rukama izmrvljen stari kruh, dozivajući golubove. (Šehić 2011: 45)

U dnevnoj sobi caruju sjenke dok vani tuče zvizdan. (Šehić 2011: 67)

Strila te gromovska ne ubila! (Šehić 2011: 141)

Primjer ijekavskog refleksa jata u primjerima gdje je u govoru većine stanovništa ikavski:

(...) iz kojih su gosti ispijali sok od drijenova, kojeg je nane pravila snažnim rukama pasirajući roza plodove u drvenim presama. (Šehić 2011: 66)

Kada je u pitanju novo jotovanje, novoštokavski govori hercegovačkog i sjeverozapadnog tipa imaju zajedničke osobenosti glede jekavskog jotovanja nakon gubljenja poluglasa, dok se skupina *jd* u glagolskim oblicima čuva (*pojdem, najdem*), što je tipična karakteristika govora sjeverozapadne Bosne.

2.3. TURCIZMI KAO NEIZOSTAVAN LEKSIČKI SLOJ

Jezik kao sredstvo umjetničkoga izražavanja ima posebne značajke po kojima se razlikuje od prirodnoga (komunikacijskoga) jezika, jezika nauke, medijskoga jezika. Književnoumjetnički tekst sadrži posebne stilske značajke i naziva se pjesnički stil (način izražavanja). Međutim, postoje razlike između stilova, a svako književno djelo ima vlastite stilske značajke bez obzira što pripada određenom tipu stilskoga izraza. Na obalama Une oduvijek su se rađali vrsni pripovjedači, kako narodnih pjesama, tako i najljepše pisane riječi uvijek protkane narodnim govorom. Faruk Šehić jedan je od unskih plodonša, koji, pored piščevog obrasca u kome sasvim prirodno imamo pretežno osobine standardnog jezika, donosi i lokalne osobine govora Bihačke krajine (sjeverozapadne Bosne) koje predstavljaju stilske posebnosti književnog djela. Pisac nije težio velikom uplivu dijalektizama sredine o kojoj piše. Dijalekatske crte primjećujemo najčešće u govoru likova, a u naratorskim rečenicama koje su date u duhu standardnog jezika, pribilježimo tek poneki dijalektizam. Leksički dijalektizmi najčešće se vezuju za tuđice.

⁷ Up. Dešić, M.: *Zapadnobosanski ijekavski govori*, Institut za srpskohrvatski jezik, Srpski dijalektološki zbornik knjiga XXI, Beograd, 1976. i Petrović, D.: *Prilog poznavanju muslimanskih govora zapadne Bosne, Godišnjak Filozofskog fakulteta*, knjiga XIII, sv. 1, Novi Sad, 1970.

Ako uzmemo u obzir mjesto i vrijeme dešavanja radnje u romanu, sasvim je jasno da postoji velik broj pozajmljenica iz turskoga i drugih jezika/tuđica. S tim u vezi govorimo o brojnim turcizmima. Odmah ćemo ukazati na to da turcizmi koje pronalazimo u tekstu nisu upotrijebljeni u nedostatku domaćih leksema, nego kao govorna osobina koja čini sastavni dio jezika i govora kako pripovjedača, tako i likova.

U romanu *Knjiga o Uni* se pojavljuju lična imena koja su uglavnom karakteristična za muslimanski sloj stanovništva na području cijele Bosne i Hercegovine, a najčešće su orijentalnog porijekla.

Mustafa, hipok. Mujan, Mujo, Mujčin, Mijkan, Mujko, Mujica (ar.) musul. muško ime (...) < tur. Mustafa < ar. Muṣṭafā

Emina, hipok. Mina, Ema, Emka, Minka, (ar.) musul. žensko ime; muškom imenu Emin dodan nastavak *-a* za ženski rod

Džehva, hipok. od Dževahira (pers.) muslimansko žensko ime < tur. Cevahir, lično ime "Dragulj", džehvahir + rp. hrv. suf. za f. *-a*

Asim, (ar.) musul. muško ime < ar. Āšim, lično ime, "Sačuvani, Zaštićeni"

Sead, -áda (ar.) musul. muško ime. < tur. Sead < ar. Sāād, muško ime, "Srećni"

Omar, izv. od Omer (ar.) musul. muško ime, < tur. Ömer < ar. Umār, muško ime drugog halife iza Muhameda.

Na morfemsko-morfološkom nivou prisutna je zanimljiva pojava u sferi antroponimije: izdvajamo ojkonom orijentalnoga porijekla prilagođen tvorbenim mogućnostima našega jezičkog sistema:⁸

Pazardžik, ojkonom; na osnovicu riječi pazar (pers.)⁹ dodan je turski deminutivni sufiks *-džik*;

Unadžik, hidronim; Una¹⁰ (osnova riječi) + tur. dem. suf. *-džik*.

U navedenom hidronimu, osnova riječi Una proširena je turskim deminutivnim sufiksom *-džik*.

Druga pojava bile bi opće imenice orijentalnog porijekla koje se mogu klasificirati prema materiji na koju se odnose. Izdvojiti ćemo samo reprezentativne riječi koje odražavaju sliku govora našega područja bez klasifikacije.¹¹

fakir – ira m (ar.) 1. siromah 2. indijski religiozni asket koji upornim vježbanjem, mučenjem i odricanjem postiže takva stanja, zbivanja, koja za čovjeka izgledaju nemoguća. < tur. fakir < ar. faqīr "siromah"

⁸ U ovoj grupaciji postoje nazivi koji su zadržali samo osnovu orijentalnog porijekla (npr. Turbe, Majdan i sl.) i oni kojima su na osnovu neorijentalnoga porijekla dodani turski sufiksi.

⁹ *pazar*, -ara m (pers.) 1. pijaca, pijačni dan 2. kupoprodaja, trgovanje, novac od trgovačkog prometa;

¹⁰ Ivšić navodi porijeklo imena rijeke Une (predslavenski hidronim) konstatirajući da se samo ime rijeke piše na više načina, a da je sam hidronim vjerovatno muškoga roda. "(...) općenito najčešći lik je *Wn*, zatim *Vn*, pa *Wen* i *Wouna*, a po jedanput je zabilježeno *Un*, *Hun*, *Vna* te *Woumna*. S obzirom na brojnost potvrda muškoga roda te na izvedenicu *Unac* (hidronim i ojkonom), vrlo je vjerovatno da je hidronim *Una* izvorno bio muškoga roda." (Ivšić 2015: 66–67).

¹¹ Škaljić u rječniku *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* klasificira riječi prema sadržaju u 38 kategorija, počevši od riječi koje se odnose na vjerski život i vjerske običaje.

Bjelobradi fakir (2) je stajao u svjetlosnom krugu reflektora (...) Oči su mu sive i ledene, lice nejasno kao blato. Završavajući odbrojavanje, na slomljenom našem jeziku mi je rekao. (Šehić 2011: 23)

turban – ana m (pers.) čalma saruk < njem. Turban < tur. tülbent < pers. dülbend

Hipnotizer zakorači na scenu sa turbanom sa kojeg sikte iskulirane zmijice. (Šehić 2011: 21)

džabalebaroši, od tur. *džabe*, *džaba*, badava besplatno, zalud < tur. caba

(...) gdje su ih džabalebaroši prodavali užurbanom svijetu. (Šehić 2011: 21)

marama, mahrama f (ar.) 1. ubrus, ručnik, peškir (...) 2. bošća, rubac, krpa ili peškir kojim ženske pokrivaju glavu. < tur. mahrama, makrama < ar. miqrāmā

Vjerovao sam u crvenu boju svoje pionirske marame. (Šehić 2011: 26)

avlija f (grč) kužno dvorište ograđeno zidom < tur. avh < grč. avlī

(...) u majkinoj avliji što se blago spuštala niz pješčanu obalu bujao je korov sa blijedoplavim cvjetovima. (Šehić 2011: 37)

zenit m (ar.) tačka presjeka (nad glavom posmatrača) prividne nebeske sfere i vertikalne povučene prema gore tj. zamišljena tačka na nebeskom svodu iznad stojišta. < ar. sāmt 'strana, kraj; horizont'

(...) pa bi varljivo sunce imalo mrvu snage samo dok je u zenitu, jer čim bi punuo vjetar s vode, sunce bi dobilo zube. (Šehić, 2011: 39)

džennet, m (ar.) raj (...) < tur. cennet < ar. ġānnā "raj", osn. zn. bašča

hurija, (ar.) džennetska (rajska) ljepotica (...) < tur. huri < ar. pl. hūr, sing. hawrā 'žena krupnih, lijepih očiju, kao u gazele'

Did je svakodnevnim hranjenjem ptica skupljao svoje kupone za međustelarno gorivo koje će mu trebati da stigne u Džennet, među hurije. (Šehić 2011: 46)

hampamuk m (pers.) vata, fini pamuk (...) tur. hampamuk < pers. hām "sirov" i pamuk

Did je bio toliko star da mu je koža bila čisti hampamuk, na nekim mjestima providna i ružičasta. (Šehić 2011: 46)

melek, meleć m melaiće, melaike n (ar.) anđeo (...) < tur. melâike 'anđeo' < ar. sing. mālāk 'anđeo' pl. mālā'ikā. Ovaj ar. pl. upotrebljava se u našem jeziku kao singular.

(...) podsjećalo me na vrijeme kada su se ljudi družili sa melecima, tijelo mu je bilo lagano kao pero anđeoskih krila. (Šehić 2011: 46)

mašice, maše f pl. t. (pers.) hvataljka za žar: opružena dva željezna kraka u obliku štipaljke kojom se vadi ugljevlje iz vatre, ili se vatra njime potstiče. < tur. maše < pers. māše

'Lije iz neba i iz zemlje', rekla bi majka Emina vadeći mašicama lug iz ladice šporeta. (Šehić, 2011: 58)

anduz *m* (tur.) oman, ovnak – *Inula helenium* L. < tur. andiz-otu, ista biljka, tur. izft. od andiz ‘šikara i trava’

*U majkinoj kuhinji zagrijan komad andusa na plehu šporeta miriše na toplinu i nevinost.*¹² (Šehić 2011: 58)

fldžan, findžan, -ana, vildžan - ana, *m* (pers.) šoljica za crnu kafu (...) < tur. fincan (č. findžan), vulg. filcan < ar. fiṅṅān < pers. pingān ‘plitka zdjela, tas’

Marsovac je bio izložen iza stakla u vitrni dnevne nanine sobe, zajedno sa fldžanima od češkog porculana. (Šehić 2011: 66)

čilim, kilim *m* (pers.) prostirač izatkan od vune na stanu, tepih (...) tur. kilim < pers. kilīm

Na zidovima iznad otomana su kratkodlaki bosanski čilimi sa arabeskama čudovišnih biljaka i geometrijskih gradova. (Šehić 2011: 67)

fenjer (venjer) *m* (grč.) 1. ručna zastakljena ili na drugi način uokvirena svjetiljka u kojoj gori svijeća ili petroleumska lampica (...) < tur. vulg. fener, knjiž. fenar < grč. phanari, stgrč. phanarion

Kad se ugasi okrugli fenjer na nebu. (Šehić 2011: 76)

dženaza (džennaza), muslimanski sprovod (...) 2. mrtvac. 3. molitva za mrtvog pred sahranu (...) < tur. cenze, ar. ḡānāzā

Bio sam na toliko dženaza da mi je to vremenom postalo mehanička radnja. (Šehić 2011: 113)

sadaka, *f* (ar.) milostinja (...) < tur. sadaka < ar. šadaqa

Sadake, tetke, drugovi, omladino. (Šehić 2011: 16)

nana, nena, nene *f* (tur.) 1. baba, očeva ili materina mati (...) 2. majka 3. baka, stara žena < tur. nine ‘mati, baba’

Čim se jedan filter umori, nane ga mijenja svježom i odmornom cigaretom Jugoslavije. (Šehić 2011: 141)

postekija, postećija (pustećija, pustekija) *f* (pers.) uređena koža od bravčeta sa koje nije ostrižena vuna. Služi obično kao serdžada. (...) < tur. pösteki < pers. pūstekī < pers. pūst ‘koža sa koje nije vuna ostrižena’¹³

Majka je u kuhinji sa strmim podom na svojoj postekiji. (Šehić 2011: 171)

2.4. PIŠČEV IDIOLEKT

Šehić je odličan poznavalac sredine o kojoj piše; govor i način života predstavljaju dio njegove ličnosti. U želji da prikaže što autentičniju sliku jezika kasabe koristi specifičnu leksiku, dijalektizme koje možemo podijeliti na: tvorbene (*pohaban*, 62),

¹² Bilježimo oblik *andus* umj. *anduz*.

¹³ Za turcizme korišten je Škaljićev rječnik *Turcizmi u srpskohrvatskom-brvatskosrpskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1973.

fonološke (*strila*, 124), etnografske (*krajiška brlja*, 161) i sl. Polazeći od definicije dijalektizama kao riječi sa "najvećom prostornom proširenošću jer su karakteristične za cijelo područje jednog narječja" (Samardžija 1995: 36), dok u standardnome bosanskome jeziku nalazimo lekseme kao supstituente navedenih koji se radije koriste te imaju manji stepen markiranosti, navodimo nekoliko primjera:

čavrtija, im. vrsta leta, okretanje u krug

Rakete su, iako aerodinamične sa izrazitim špicom, letjele jako slabo i začas bi postale nestabilne, počevši se vrtjeti u krug sa kljunom prema dole, i taj način leta zvao se čavrtija. (Šehić 2011: 62)

pohaban, pridj. izlizan, ofucan

(...) pohaban oklop nakon bitke. (Šehić 2011: 65)

buhara im. zatvor¹⁴

(...) ko će sad sjediti i piti u toj buhari. (Šehić 2011: 90)

precvikati, cvikati, gl. (njem.) nesvrš. < prez. cvikam (...) 1. žarg. bojati se, plašiti se, zazirati od nekog ili nečeg (...) 2. rezati, kidati, poništavati kidanjem i sl.

Rastegnem mekanu glistu koliko je potrebno da joj se vide unutrašnji organi i zatim je precvikam jedinicama. (Šehić 2011: 95)

krajiška brlja, pridj. + im. vrsta rakije jeftinog kvaliteta pravljena u Krajini

Adrenalin me opijao kao krajiška brlja. (Šehić 2011: 161)

kištra, im. žarg. gajba /njem./ kutija ili sanduk za određen broj flaša

Nizovi plastičnih kištri su se pružali unedogled, umjerena vlaga i hladnoća su pogodovali skladištenju sokova. (Šehić 2011: 137)

tintara, im. pej. glava

Glavonja Dino imao je felšavu tintaru kao plastični fudbal kojeg si mogao za sitne pare kupiti u Jugoplastikinoj prodavnici. (Šehić 2011: 46)

Bilježimo i nekoliko specifičnih izraza u obliku poslovice, kletvi ili izreka:

Bježali smo od njega kao đavo od krsta. (Šehić 2011: 27)

bježi k(a)o đavo od krsta/križa (svete vode/tamjana) – P, se koristi za onog koji nekoga ili nešto ne voli i to izbjegava na slikovito opisan način, kao što ni đavo ne voli križ (i ostale posvećene stvari) i neizdrživo mu je u njegovoj blizini. (Lukić 2006)

Nos' te đava! (Šehić 2011: 124)

Đavo te odnio – F, kletva po kojoj neko želi da onoga koga proklinje odnese đavo, tj. da đavolu pravi društvo jer je sličan njemu. (Lukić 2006)

¹⁴ "Pojam *buhara* (ponekad među štokavcima i *buvara*) koji ima istovjetnu uporabnu vrijednost kao i *bajbok/bajbuk* i *bajbokana* upućuje na to da je postojao i nepotvrđeni oblik **bajboh/bajbuh* od kojega se pučkoetimologijskim naslanjanjem na hrv. riječ *buha*, izostavljanjem prvoga dijela *baj-* i sufiksalmom parentezom *-ara*, razvio oblik *buhara*." (Talanga 2002: 203)

Strila te gomovska ne ubila! (Šehić 2011:124)

Strijela te (ne) ubila/ustrijelila – I, opomena ako se kaže cijela, a ako se izostavi negacija onda je kletva. (Lukić 2006)

2.5. TUĐICE

"Tuđe riječi treba upotrebljavati samo onda kad za pojmove koji se njima označuju nemamo dobrih zamjena u svojem jeziku" (Babić – Finka – Moguš 1971: 50).

Naravno, autori pri tom ističu da se ne radi o tuđicama koje su davno adaptirane u naš jezik, nego o novoprimitim riječima čije značenje iz posuđenog jezika nema adekvatnost u našem.

U romanu *Knjiga o Uni* pronalazimo dosta riječi stranoga porijekla čije je porijeklo višestruko. Pored turcizama, koji s pravom čine najbrojniju skupinu tuđica, anglizmi i germanizmi drugi su u redu. Germanizmi su najviše prodirali u zapadnu, središnju i sjevernu štokavsku oblast, a na srpskohrvatskom jezičkom području pronalazimo ih u centralnim i sjeverozapadnim dijelovima. Navodimo neke germanizme koje bilježimo u pišćevom idiolektu: *šoporet* (34), *farba* (59), *wasser kugla* (35) *felšavu* (46) (od njem. pridj. *falsch*), *Haos*, *špula* (35), *feleričan* (46), *blinker* (71), *ganc* (78), *špihlina* (97) i dr.

Anglizme i germanizme u standardnom jeziku pišemo dvojako, izvorno ili fonetski. Pisac koristi oba načina bilježenja tuđica, pa ih navodimo u zabilježenom obliku. Anglizmi su, kao i germanizmi, poprilično zastupljeni u pišćevom jeziku: *bajstendersi*¹⁵ (9), *deterdžent* (11), *entertainment* (11), *show* (19), *čajldhud*, *background*, *trash* (116), *slide show* (120), *beatove* (123), *tinejdžerice* (199) i dr.

Među primjerima našla se i cijela sintagma i nekoliko rečenica na engleskom jeziku: *Enjoy the Silence* (17); *Time Takes a Cigarette* (145); *Time to die* (30); *No need to run and hide it's woderful, wonderful life* (22); *Planet Earth is blue, / And there's nothing I can do* (30); *I Can't Get No SATISFACTION* (85).

Nezaobilazno je i prisustvo romanizama, tj. riječi koje su u naš jezik ušle preko latinskog ili nekog drugog romanskog jezika. Neke od zabilježenih često u literaturi susrećemo pod terminom *evropeizmi*. Ukazujemo i na pozajmljenice toga porijekla: *performans* (8, fr. performance), *speculum mundi* (9, lat.) *literatura* (11, lat. *litteratura*), *fabrika* (124, lat. *faber*, fr. *fabrique*), *cumulonimbusi* (40, lat. *cumulus*), *frustracija* (98, lat. *frustratio*), *karneval* (125, tal. *carnevale*, lat. *carne vale*).

U tekstu pronalazimo i nekoliko izreka i rečenica na latinskom jeziku: *Utile et dulce* (21), *et facta est grando et ignis* (72), *mista in sanguine et missum est in terram et tertia pars terrae combusta est* (72).¹⁶

¹⁵ Na morfemsko-morfološkoj razini množinski oblik imenice dobijamo od engl. pl. *bystander(s)* (*a person present, but not involved; onlooker, spectator*), na koju dodajemo množinski nastavak *-i*.

¹⁶ Za posuđenice je korišten *Rječnik stranih riječi: tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze* Š. Anića, N. Klaića i Ž. Domovića, Zagreb, 1998.

Sve riječi stranoga porijekla upotrijebljene u romanu nisu narušile jezičku skladnost, nego su pokazale kolika je njihova rasprostranjenost u piščevom/našem rječničkom fondu. Turcizmi, kao najbrojniji sloj takve leksike i neizostavan dio narodnih pjesama i usmene tradicije uopće, potpuno su prilagođeni jezičkim uzusima naše gramatike. Napominjemo da u radu nisu ekscerpirani oni turcizmi za koje nemamo adekvatnu zamjenu u našem jeziku (*čarapa, bubreg, pamuk, papuče, džep...*), niti oni za koje se može naći zamjena, ali se ne traži (*jastuk, jorgan, makaze...*).

3. ZAKLJUČAK

Poštivajući norme našega jezičkoga standarda, a opet šireći njegove tvorbene granice i bogateći već širok i raznolik leksički fond, Šehić je uspostavio granice svoga literarno-jezičkoga izričaja. Kako se i očekivalo, najviše dijalekatskih osobina pronalazimo u jeziku likova, a u naratorskim rečenicama koje su date u duhu standardnog jezika, pribilježimo tek poneki dijalektizam. Na fonetsko-fonološkom planu prisutne su različite supstitucije vokala, kao i umetanje/ispadanje vokala u određenim glasovnim skupinama, ijekavski/ikavski refleks jata, očuvanje fonetskih vrijednosti dvaju afrikatskih parova, fonema *b* kao sastavni dio konsonantizma i dr.; na morfološkom planu zapažena je tvorbeno zanimljivost (turski deminutivni sufiks *-džik*) na planu ojkonimije i hidronimije u nazivima mjesta *Pazardžik* i riječnog rukavca *Unadžik*. Unutar leksičkoga sloja posebno mjesto zauzimaju riječi orijentalnoga porijekla koje su postale sastavni dio leksike kako Bosne, tako i Bihačke krajine. Upotreba tuđica, pa čak i cijelih rečeničnih formulacija u piščevom jeziku, oslikavaju savremeno jezičko stanje i svakodnevni rječnik (u različitoj mjeri upotrebe).

Osjećajući bilo jezika, a poštujući govor sredine o kojoj piše, Šehićeva umjetnička riječ postala je višestruko slojevita, a ta višestrukost najbolje se uočava u autentičnom piščevom i jeziku likova sjeverozapadne Bosne.

Una će teći i nakon što završim svoju priču.

LITERATURA:

Ancić, Šime; Klaić, Nikola; Domović, Želimir. 1998. *Rječnik stranih riječi: tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*. Zagreb: Sani-plus.

Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan. 1971. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.

Brozović, Dalibor; Dešić Milorad, Peco Asim, Vujičić Dragomir. 1979. "Govori sjeverozapadne Bosne". *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* 2: 7–157.

Brozović, Dalibor. 1979. "Akcenatske značajke govora sjeverozapadne Bosne", *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* 2: 101–118.

- Dešić, Milorad. 1976. *Zapadnobosanski ijekavski govori*. Srpski dijalektološki zbornik 21. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Halilović, Senahid. 2005. "Bosanskohercegovački govori". *Jezik u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo – Oslo: Institut za jezik – Institut za istočnoevropske i orijentalne studije: 15–51.
- Ivšić, Dubravka. 2015. "Predslavenski hidronimi na području republike Hrvatske koji nisu posvjedočeni u antičkim vrelima". *Folia onomastica Croatica* 24: 43–71.
- Jahić, Dževad; Halilović, Senahid i Palić, Ismail. 2000. *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Jahić, Dževad. 2010–2011. *Rječnik bosanskog jezika*, I–IV. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Lisac, Josip. 2003. "Fonologija novoštokavskog ikavskog dijalekta". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29: 173–180.
- Lisac, Josip. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskoga narječja i hrvatski govori torlačkoga narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Lopašić, Radoslav. 1890. *Bihać i Bihaćka krajina*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Lukić, Zlatko. 2006. *Bosanska sehara: poslovice, izreke i fraze Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Peco, Asim. 2007. *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne I. Dio I: Uvod i fonetika*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- Peco, Asim. 2007. *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne II. Dio II: Akcenat, oblici, tekstovi*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- Peco, Asim. 2007. *Radovi o turcizmima*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- Petrović, Dragoljub. 1970. "Prilog poznavanju muslimanskih govora zapadne Bosne". *Godišnjak Filozofskog fakulteta* 13, 1. Novi Sad.
- Samardžija, Marko. 1995. *Leksikografija hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šehić, Faruk. 2011. *Knjiga o Uni*. Sarajevo: Buybook.
- Škaljić, Abdulah. 1973. *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće Svjetlost.
- Talanga, Tomislav. 2002. "Pučka etimologija među nekim njemačkim posuđenicama". *Jezikoslovlje* 3, 1–2, 193–216.

SPRACHLICHE BESONDERHEITEN IM ROMAN KNJIGA O UNI VON FARUK ŠEHIĆ

In der Arbeit werden die Grundmerkmale des sprachlichen Ausdrucks im Roman *Knjiga o Uni*, mit besonderem Akzent auf phonologische und lexische Merkmale, dargestellt. Die morphologischen und syntaktischen Merkmale werden nur sporadisch erwähnt. Das Bild der ikawisch-šćakawischen Mundart in der Region Bihaćka Krajina wird anhand des Idiolekts des Schriftstellers gezeigt, vor allem auf der phonetischen Ebene in Form des stabilen Vokalismus, des ikawischen Reflexes des Lautes *jat* in der Figurensprache mit unterschiedlichen Abweichungen, den klar differenzierten phonetisch-phonologischen Unterschieden zwischen den Affrikatenpaaren, Phonemen *h* und *f* u. ä.; die Lexik von Šehić weist auf die Region Krajina hin und das Vorhandensein von Turzismen, Anglizismen, Germanismen, Romanismen, sowie Dialektismen, die den Wert der dichterischen Leistung steigern.

SCHLÜSSELWÖRTER: *Dialekt, Idiolekt, ikawisch-šćakawisch, Phonologie, Lexik*

